

Moet de Ekster bestreden worden?

Paul Vercauteren & Hugh P. Gallacher

1. De brandnetels onder de vogels

Onder de titels 'Eksters en jagers' en 'Eksters en vogelaars' heeft Hugh Gallacher een pleidooi gehouden voor de bescherming van deze door velen verguisde vogelsoort.¹⁾

Hij vergeleek de stand van de Ekster met die van de Scholekster: van beide soorten bedraagt het aantal broedparen in Nederland ongeveer 90.000 paren. Over de Scholekster maakt niemand zich zorgen, maar de Ekster is het voorwerp van vrees en afkeer: vooral jagers reppen van een 'ramp' en een 'plaag' en doen niets liever dan Eksters te vuur en te zwaard bestrijden. Maar ook vogelaars zijn niet onverdeeld blij met de bloeiende eksterstand.

Toch meent hij dat er geen enkele reden is om Eksters te schieten. Op de eerste plaats is nergens vastgesteld kunnen worden dat de toename van de Eksters verantwoordelijk is voor de afname van andere vogels. Op de tweede plaats vormt bestrijding van de Ekster (met name het onder jagers populaire doorschieten van ekster nesten) een bron van verstoring en leed, waarvan ook Ransuilen, Tornenvalken en Wilde Eenden het slachtoffer worden. En op de derde plaats is het schieten van Eksters een zinloze tijdsbesteding, want de Ekster heeft bewezen tegen de verdrukking in te kunnen leven: zolang er broedgelegenheid en voedsel te over zijn, staat jacht gelijk aan dweilen met de kraan open.

Dat in België verboden is om door ekster nesten te schieten plaatst dit land een beetje hoger op de beschavingsladder dan Nederland.

Foto: Piet Munsterman.

Gallacher weersprekt de opvatting dat er in de natuur zo iets bestaat als 'het natuurlijk evenwicht'. De planten en dieren die binnen een bepaald ecosysteem leven en elkaar over en weer beïnvloeden, variëren onophoudelijk in aantallen, zodat onmogelijk van 'een normale stand' kan worden gesproken. De recente toename van

de Ekster kan dan ook niet worden beschouwd als een abnormale ontwikkeling, maar vormt gewoonweg één van de vele verrassingen waarvoor de natuur ons stelt.

De Vlaamse ornitholoog Paul Vercauteren heeft over een reeks van jaren onderzoek gedaan naar Eksters en eksterpredatie. Hij is er niet zo gerust op dat de groei van het aantal Eksters geen negatief effect sorteert op andere vogelsoorten. Plaatselijk kan ingrijpen door de mens in het eksterbestand wel eens nodig en nuttig blijken te zijn, zo meent hij.

Alle reden dus om nog eens op dit onderwerp terug te komen. In de hierna volgende paragraaf zet Paul Vercauteren uiteen welke bezwaren hij heeft tegen het onverkort beschermen van de Ekster. Daarna volgt een antwoord van Hugh Gallacher. Lezers die zich door de discussie aangesproken voelen en er met nieuwe argumenten aan willen bijdragen, worden nadrukkelijk verzocht zich in het debat te mengen. Immers, ook zaken van vogelbescherming geldt: tegenspraak brengt ons verder!

2. Eksters, jagers en vogelaars, een reactie van Paul Vercauteren

Natuurlijk evenwicht

Gallacher stelt dat er geen 'normale stand' van de Ekster is en er dus nooit te veel Eksters zijn. Als hij schrijft dat het, wanneer men het over een soort heeft, geen pas geeft over een 'normale stand' te spreken, treed ik hem volledig bij. Nochtans denk ik dat de argumentatie die hiervoor kan worden aangevoerd, anders ligt dan wordt beschreven door Gallacher. Hij stelt dat de natuur niet statisch is en er geen natuurlijk evenwicht is. Hierbij wordt verwezen naar een onderzoek van Kluyver (1951) naar het voorkomen van vier mezensoorten gedurende een periode van dertien jaar. De cijferreeks van Kluyver loopt inderdaad zowel inter- als intraspecifiek uiteen. Maar juist omdat de natuur niet statisch is en groepen dieren en planten elkaar voortdurend

kunnen beïnvloeden, kan mijns inziens iedere momentopname in deze cijferreeks theoretisch een perfect natuurlijk evenwicht hebben weerspiegeld bij de vier soorten en hun omgeving. Ook al lijkt ons dat niet zo logisch wanneer wij de grafiek voor dertien jaar waarnemingen beschouwen.

Ik meen dat wij praktisch nooit van een 'normale stand' kunnen gewagen, niet omdat er geen natuurlijk evenwicht zou zijn, maar wel omdat wij 'natuurlijk evenwicht' zo moeilijk kunnen definiëren. Daarvoor blijven ons immers vaak te veel bepalende factoren onbekend. Maar ik denk ook dat, zelfs als wij niet meteen kunnen vaststellen wanneer wij van natuurlijk evenwicht kunnen spreken, er niettemin omstandigheden zijn waarbij wij kunnen vaststellen dat het evenwicht **verstoord** moet zijn. Extreem gesteld, zouden wij theoretisch in een bepaalde niche (ecologische nis) een enorm voedselaanbod voor een bepaalde soort kunnen aantreffen en vaststellen dat die soort er ontbreekt. Wij zouden dan zeker aannemen dat het natuurlijk evenwicht verstoord is, maar onmogelijk kunnen aangeven hoeveel individuen van die soort aanwezig zouden moeten zijn om wel een evenwicht te bereiken. Simpelweg omdat wij vaak geen weet hebben van veel andere factoren die de relatie soort-voedselaanbod-concurrentie, enzovoort beïnvloeden.

In sommige gevallen zouden wij mijns inziens wel degelijk van een 'te weinig' of 'te veel' voorkomen van een soort kunnen gewagen, wanneer wij ernstige aanwijzingen hebben dat de relatie tussen de soort en zijn omgeving verstoord is. Is dat nu het geval bij de Ekster?

Bezwarende werking van nestpredatie

Wanneer wij als natuurbeschermers voorop stellen dat een zo hoog mogelijke soortendiversiteit een zo groot mogelijk evenwicht in de natuur garandeert, rijst meteen de vraag: 'Betekent de recente toename van de Ekster een bedreiging voor een aantal soorten die sterk onderhevig zijn aan nestpredatie?

Deze vraag is uitermate moeilijk te beantwoorden. Zelfs als cijfers, verzameld gedurende een lange periode, zouden aangeven dat een soort afnam terwijl de Ekster toenam in een gebied, blijft de vraag of men wel alle factoren kon achterhalen die de afname van die soort in de hand werkten en in welke graad ze dat deden.

Bij een onderzoek naar predatie bij vrijstaande nesten (Vercauteren 1984) werd een gemiddeld predatiecijfer van 44% genoteerd in twee gebieden. Kraaiachtigen namen van deze nestpredatie 86,7% voor hun rekening. Niettegenstaande het feit dat het exacte aandeel van de Ekster in deze predatie niet kon worden bepaald, wees alles erop dat dit niet onaanzienlijk was. Later specifiek op de Ekster gericht onderzoek (ongepubliceerd) bevestigde dit trouwens.

Ondanks dit hoge predatiecijfer bleek nestpredatie als factor op zichzelf geen negatieve invloed uit te oefenen op de aanwezige vogelstand. Ik dien echter op te merken dat het aantal broedparen Eksters in de toen onderzochte gebieden verdrievoudigd is. Gedurende de laatste tien jaar

kon trouwens voor grote delen van Vlaanderen dergelijke sterke toename worden gezien. Vooral voor soorten die reeds getroffen worden door bijvoorbeeld biotoop-afname, gifstoffen, vogelvangst, enzovoort kan nestpredatie mijns inziens toch bezwarend werken. Ondanks dat voortplantingssucces afhankelijk van de dichtheid is, komt bij de afname van een soort hoe dan ook een kritische drempel in zicht. Een relatief hoge nestpredatie versnelt het naderbij komen van die drempel, hoe men dit ook draait of keert. En naarmate de kans dat de omstandigheden voor die soort weer verbeteren (bijvoorbeeld door heruitbreiding van zijn biotoop) verkleint, wordt de snelheid waarmee de kritische drempel naderbij komt vergroot. Persoonlijk ben ik één van die ornithologen die vrezen dat voor veel meer soorten dan wordt aangenomen, deze drempel snel wordt benaderd.

Functie van nestpredatie

Gallacher suggereert in zijn artikel 'Eksters en vogelaars' dat vroege nestpredatie een functie zou hebben. De gedupeerde soorten zouden worden gedwongen tot een tweede broedpoging op het moment dat het broedseizoen daarvoor nog tijd biedt. Hij schrijft: 'Aangenomen mag dan ook worden dat het tweede nest op een veiliger plek zal worden aangebracht'.

Eerst en vooral wil ik aanstellen dat de relatie predator-prooi bij Eksters veel moeilijker te plaatsen is in heel het natuurgebeuren dan bijvoorbeeld bij stootvogels.

Het laat zich aanzien dat nestpredatie door Eksters kan variëren in verschillende biotopen, alhoewel beslist nog meer onderzoek terzake nodig is. In een gebied waar veel verkeersslachtoffers en zeer veel sprinkhanen voorkwamen, werd zelfs geen nestpredatie gevonden (Buitron 1988), alhoewel de auteur aannam dat die wel in geringe mate voorkwam (persoonlijke mededeling).

Men mag dus stellen dat nestpredatie niet gelijk gespreid is in ruimte. Ook niet in tijd (Vercauteren 1984). Antipredatiegedrag ten opzichte van de Ekster zal dan ook moeilijker worden ontwikkeld dan wanneer de getroffen soorten overal en permanent onder druk zouden staan in de broedperiode.

Bij de keuze van de nestplaats spelen daarenboven ook andere factoren mee, onder andere thermoregulatie. Het lijkt me zeer onwaarschijnlijk dat vogels na predatie hun tweede nest meteen beter zouden verstoppen. Voor sommige soorten vroegbroeders kan, na predatie, hun tweede nest inderdaad beter verstopt staan, simpelweg omdat later in het seizoen de vegetatie dicht(er) is. Maar veeleer zou ik dit als een **toevallig gevolg** zien van nestpredatie eerder dan het als een functie van nestpredatie te beschouwen. Trouwens, welke functie schrijven wij toe aan de vaak belangrijke nestpredatie bij goed verstopte nesten?

Dat vogels die in tuinen open en bloot in bloempotten, achter bezems, enzovoort broeden, veel gemakkelijker door Eksters worden beroofd, is een wijdverspreide opvatting. Wij mogen echter

niet vergeten dat die 'argeloos of slecht geplaatste' nesten zich vaak op plaatsen bevinden waar de Ekster **ze niet verwacht**. De voorlopige resultaten van een nog lopend onderzoek naar zulke nesten dat ik zelf uitvoer, laten tonen dat ze niet significant meer gepredeerd worden. Daartegenover staat dat in dichte attractieve broedvegetatie in tuinen (coniferen, heesters) nestpredatie soms hoog kan zijn. Dit heeft mijns inziens te maken met het feit dat Eksters zich op een vegetatie met hoge broeddichtheid kunnen specialiseren.

Nergens is vastgesteld dat Eksters verantwoordelijk zijn voor de afname van andere vogelsoorten.
Foto: Jaap Taapken.

Beschermen of niet?

Reeds zeer lang wordt de Ekster in Nederland en België met alle middelen vervolgd. In beide landen werd, gelukkig maar, het gebruik van gif-eieren als verdelgingsmiddel geheel verboden. Vrij recent werd in België het schieten door eksterne nesten verboden en de vangst met trechters vallen werd streng gereguleerd. Niettegenstaande de jarenlange vervolging nam de soort recentelijk fors toe. De redenen hiervoor werden reeds achterhaald door Gallacher. In kringen van natuurbehoud zijn de controverses bekend. De vragen: 'Zijn sommige andere

soorten in gevaar?' en 'Hoever kan het beheer gaan door de mens?' keren steeds weer. Sommigen eisen een integrale bescherming, anderen zien niets meer in verdere bestrijdingsacties. Persoonlijk denk ik dat het cumulerend effect van nestpredatie met andere ongunstige factoren bij een aantal soorten de toelaatbare drempel momenteel overschrijdt, althans in grote delen van Vlaanderen en wellicht ook in Nederland.

Indien wij aannemen, komen wij voor een loutere 'beheerssituaties' te staan. Het vrijwel totaal ontbreken van natuurlijke vijanden voor de Ekster werd weliswaar door de mens zelf bewerkstelligd. Maar ons 'beheer' houdt vaak het herstel van door mensen scheefgetrokken toestanden in.

Het lijkt mij verantwoord voorlopig een selectieve bestrijding van de Ekster toe te laten. Ik verwijs hierbij vooral naar de vigerende reglementen in Vlaanderen. Wanneer men daar de Ekster in een bepaald gebied wil bestrijden, dient men per aangetekend schrijven de burgemeester van de gemeente te verwittigen waaruit de bestrijding bestaat. Deze kan de bestrijding toelaten of zo nodig verbieden. Door deze formule kan men zeer plaatselijk oordelen over de opportuniteit van bestrijding. Gezien nestpredatie door Eksters niet gelijk gespreid is in ruimte, is dit van belang.

De soort zelf komt door selectieve bestrijding zeker niet in gevaar, uiteraard geen reden om zichzelf om bestrijding toe te staan maar louter een vaststellen van de realiteit.

Afgezien van het feit dat verdelgingsmaatregelen de aantelstoename van de Ekster uiteindelijk niet kunnen tegengaan, kan een selectieve bestrijding mijns inziens wel plaatselijk en tijdelijk de nestpredatiedruk opheffen of verlichten.

3. Eksters, jagers en vogelaars, een antwoord van Hugh Gallacher

Natuurlijk evenwicht

Als Paul Vercauteren beweert dat wij 'in sommige gevallen wel degelijk van een te weinig of te veel voorkomen van een soort kunnen gewagen' hanteert hij impliciet een norm waarmee hij het feitelijke aantal vergelijkt: ligt het aantal boven de norm, dan heet er een teveel te zijn, ligt het aantal beneden de norm, dan is er sprake van te weinig.

Maar waar komt de norm vandaan?

De norm kan zijn gebaseerd op de ecologische mogelijkheden van een bepaald gebied, of op de persoonlijke voorkeur van de mens.²⁾ Wie een grondige hekel heeft aan Eksters, en zweert bij bijvoorbeeld Roodborstjes, hanteert voor de Ekster een lage norm en zal dus heel snel een teveel constateren. Deze methode van natuurbeheer acht ik echter uit den boze, want zij leidt tot persoonlijk hobbyisme en tot eenzijdige bevoordeling van knuffelsoorten.

Blijft over de ecologische normstelling. Hier doet zich een merkwaardig feit voor dat tot nu toe in vergelijkbare discussies steeds over het hoofd wordt gezien. Op ecologische gronden kun je op een gegeven moment wel constateren dat een

bepaalde soort ergens 'te weinig' voorkomt, maar je kunt niet vaststellen dat een soort 'te veel' voorkomt. Wanneer namelijk een soort in zeer lage aantallen leeft in een gebied waar haar ecologische omstandigheden toch optimaal zijn (of wanneer die soort er zelfs ontbreekt), dan heeft het zin te concluderen dat er meer dieren van die soort bij zouden kunnen - dus: er zijn er te weinig. Maar het omgekeerde is niet mogelijk: het is gewoonweg onbestaanbaar dat een soort in aantallen voorkomt die haar ecologische mogelijkheden overschrijdt. Er leven altijd precies zo veel dieren in een gebied als de ecologische mogelijkheden van dat gebied toestaan. De termen 'te veel' en 'te weinig' lijken symmetrisch te zijn, omdat ze zo mooi in een plus-minschema passen. Maar in een discussie rond ecologische normstelling blijkt bij nader inzien de eerste term toch niet bruikbaar. Er is derhalve nooit een 'te veel'.

Bezwarende werking van nestpredatie

Als in het licht van de ecologische normstelling van een bepaald soort 'te weinig' aantallen in een gebied voorkomen, is dat omdat de niche voor die soort niet optimaal is. Verbetering van de kwaliteit van die niche is dan een vorm van verstandig natuurbeheer. De kwaliteit van een niche kan op verschillende manieren worden opgevijseld, op goede en op slechte manieren. Goed is te zorgen voor meer nestgelegenheid, meer voedsel of meer rust. Dit zijn over het algemeen bescheiden ingrepen in het natuurlijk functioneren van het ecosysteem. Slecht is om dermate rigoureuze in het ecosysteem in te grijpen, dat het op de kop gezet wordt. Het vernietigen van predatoren is een voorbeeld van zo'n rigoureuze ingreep die beslist af te raden is. Dat doet meer schade (vaak ook op totaal onverwachte momenten) dan goed. Vandaar dat ik het schieten van Haviken teneinde Korhoenders, of het schieten van Vossen teneinde Lepelaars te beschermen, onwils vind en een vorm van het paard achter de wagen spannen. Zo ook acht ik eksterbestrijding een veel te grof middel om iets positiefs te doen voor Kneutjes of Merels.

Functie van nestpredatie

Mijn veronderstelling dat nestpredatie door de Ekster wellicht als positieve functie heeft dat de gedupeerde vogels leren hun vervolgnesten op beter beschermde plaatsen aan te brengen, was niet minder, maar ook niet meer, dan een onder-

zoekssuggestie. Ik weet het gewoon niet zeker, en ik zou het een goede zaak vinden als studieuzen vogelliefhebbers zich eens op deze kwestie zouden storten. Het is ongetwijfeld een zeer lastig probleem, want wat is 'beter beschermd'? Wat wij mensen beter beschermd vinden, hoeft dat nog niet altijd te zijn in de ogen van Merels of van Eksters. Ik vermoed dat dit onderwerp zich alleen in globale termen laat onderzoeken. De vraag zou dan zijn: worden tuin- en parkvogels die onder jarenlange eksterdruk staan, op den duur alerter (voorzichtiger, schuwer, 'slimmer') in hun gedrag - waarbij nestelgedrag slechts één aspect is.

Mijn onderzoekssuggestie komt natuurlijk niet uit de lucht vallen. Ik ben op dit idee gekomen vanuit de wetenschap dat predatie altijd een marginale aangelegenheid is en letterlijk tot doel heeft 'de kantjes eraf te lopen'. Ik bedoel: predatoren mikken altijd op dieren die op de rand van hun bestaan leven, bijvoorbeeld doordat ze jong, onervaren, zwak, ziek of oud zijn. Of op dieren die onvoorzichtig gedrag tentoonspreiden. Of die in de loop van het evolutieproces buitensporigheden ontwikkelen, zoals extreem grote gewieën, extreem lange staarten en dergelijke. Ik acht het heel wel mogelijk dat in deze lijn ook Eksters bijdragen aan een 'survival of the fittest'.

Beschermen of niet?

Dat het in België verboden is om door ekster-nesten te schieten, plaatst dit land een beetje hoger op de beschavingsladder dan Nederland. Ook de bepaling dat wie Eksters wil bestrijden, de burgemeester van de desbetreffende gemeente van zijn voornemen op de hoogte moet stellen, waarna deze de bestrijdingsactie kan toelaten of verbieden, lijkt mij een hele verbetering in vergelijking met de Nederlandse situatie. Er ontstaat dan in ieder geval de mogelijkheid tot een discussie over het voor en tegen van een lokale bestrijdingsactie, toegespitst op de plaatselijke omstandigheden. Zoiets bestaat in Nederland niet. In Nederland praten jagers en vogelbeschermers praktisch niet meer over dit soort zaken. En als ze het al doen, wordt het een welles-nietesgesprek. Dat is jammer.

Als het er ook in ons land ooit van komt dat over bestrijdingsacties lokaal wordt gediscussieerd en beslist, moet het natuurlijk wel zo zijn, dat de bewijslast ligt aan de kant van degene die het geweer wil opnemen. Het motto is immers nog altijd: geen jacht, tenzij.

■ P. Vercauteren, Kernemelkstraat 34, B-9190 Sinaai, België & dr. H.P. Gallacher, Akkerdistel 18, 7422 MA Deventer.

NOTEN

1. Gallacher, H.P. (1988): Eksters en jagers. Het Vogeljaar 36 (4) : 152-155.
2. Gallacher, H.P. (1989): Eksters en vogelaars. Het Vogeljaar 37 (3) : 113-116.
2. Er zijn nog wel meer mogelijkheden: een norm kan bijvoorbeeld ook afgekondigd worden op grond van gezondheidsoverwegingen. Zo heeft de Wereldgezondheidsorganisatie gesteld dat met het oog op het rabiësgevaar de ideale vossendichtheid één Vos per 500 ha bedraagt. Deze vorm van normstelling laat ik echter buiten beschouwing. Voor de natuurbescherming in het algemeen en de eksterdiscussie in het bijzonder is zij niet relevant.

LITTERATUUR:

- Bultron, D. (1988): Female and male specialization in parental care and its consequences in Black-billed magpies. The Condor 90 (1) : 29-39.
- Kluyver, H.N. (1951): The population ecology of the Great Tit, *Parus m. major* L. *Andraea* 39 : 1-135.
- Vercauteren, P. (1984): Onderzoek naar predatie bij vrijstaande nesten. De Gier 74 : 327-360.